

UN FORMULAR AL CANCELARIEI REGALE, DIN EPOCA LUI IANCU DE HUNEDOARA, PENTRU NOBILII ROMÂNI DIN TRANSILVANIA

Despre clasa feudală românească din Hațeg în particular, și din Transilvania, în general, s-a scris suficient de mult pentru a ne convinge pe deplin de originile și precaritatea existenței sale. S-a admis de asemenea, mai mult prin consens decât pe baza unor argumentări serioase, că pragul superior al acestei clase a fost situația de cnezi, iar pășirea în nobilitate echivala cu pierderea caracterului etnic inițial. Aceste aserțiuni generalizatoare se formulau primordial pe suportul informației unui veac anterior, dar amenințau a se transforma în convingeri rigide.

Cercetarea exhaustivă a documentelor medievale din secolul al XV-lea, privitoare la Țara Hațegului, adaugă avantajul globalității și pe acela al reconstituirilor nuanțate sau noi. Epoca de mijloc a veacului, pe care ne-am obișnuit să o desemnăm ca fiind legată de numele lui Iancu de Hunedoara, a fost, în modul cel mai evident, unul dintre răstimpurile cele mai încărcate nu numai de evenimente politice, dar și de o serie, încă nu îndeajuns cunoscută, de alte particularități ce converg în a reconsidera opiniile privitoare la românii din Transilvania.

La 13 noiembrie 1453 erau emise la Praga două documente pe seama lui Ioan, fiul lui Sărăcin, Ștefan, fiul lui Cîndreș, Grigore, Balul și Gheorghe, fiii lui Baloș, Nicolae, Danciu, Petru și Dionisie, fiii lui Iarul, Danciul, fiul lui Costea și Cîndreș, fiul lui Dionisie de Sălașu¹ și a lui Ioan, Valentin, Baluzin, Badea și Petru de Rîu Alb². Actele se doreau a fi donații regale făcute pe seama unor familii nobiliare, ca recompensă pentru servicii nenominalizate. După cuvenita adresă către capitlul din Alba Iulia și arătarea nominală a beneficiarilor, narația preciza în mod special că posesiunile Sălașu de Sus, Rîu Alb și Ohaba au fost stăpînite dinainte cu drept nobiliar (*in quarum pacifico dominio . . . a dudum ad instar ceterorum nobilium perstitisse persistere asserunt etiam de presenti*). Acum ele se întăresc printr-o nouă donație (*nova donatio*). Intervine apoi un condițional care anulează valoarea înscrisurilor în cazul în care posesiunile ar aparține unei cetăți sau vreunui domeniu atașat la o slujbă regală (*sic stantibus et dummodo pretacte possessionibus . . . ad aliquod castrum nostrum regale vel ad aliquem officiolatum prescriptarum partium Transsilvanarum . . . non pertineant*). Înainte de a se încheia în maniera obișnuită, dispoziția cuprinde surprinzătoarea deslușire: *sub eisdem conditionibus, servitutibus ac consuetudinibus quibus per predecessores nostros reges Hungarie in districtibus valachorum*

¹ Arhiva Națională Maghiară, Budapesta, Dl. 29.495. (Anexa 1, fig. 1).

² Idem, Dl. 29.494.

possessiones et ville donari consueverunt, adică în acele condiții, servi-tuți și obiceiuri prin care predecesorii noștri regi ai Ungariei obișnuiau să doneze posesiuni și sate în districtele românilor.

Stăm în fața unor documente de valoare deosebită. Ele recunosc fă-ră echivoc o tradiție a privilegiilor de tip nobiliar în teritoriul distric-telor românești. Nu este însă vorba despre o înzestrare cu atribute so-ciale noi, de la cnezat la nobilitate, ci de incontestabile ranguri nobili-are preexistente, acum numai reconfirmate de autoritatea noului rege Ladislau al V-lea Postumul. Acele prerogative nobiliare aparțin unor ro-mâni din districtele românești. Actul sălășenilor relevă clar că a fost adresat *fidelium nostrorum volachorum* și vorbește despre înaintașii ace-lor *volachi*. Nu mai puțin de cinci ori se explicitează apartenența lor etnică. Personajele din Riu Alb, fără atributul etniei, sînt suficient de revelante prin antroponimele pe care le poartă.

Cu unele mici deosebiri, cele două acte demonstrează o remarcabilă uniformitate de concepție și expresie, care trădează cel puțin o redac-tie de inspirație comună.

Peste două zile după emiterea actelor analizate, respectiv la 15 no-iembrie, primeau înscrisuri cu un conținut identic Mihail, Ioan și Basa-rab de Rîușor³, Benedict, fiul lui Petru, Dumitru, fiul lui Cristul (*Kerez-thel*), Ioan, fiul lui Benedict, Toma, fiul lui Buda și Valentin, fiul lui Petru de Vad⁴, Ștefan și Simion, fiii lui Vlaicul, Stanciul, fiul lui Vilcul și Mihail, fiul lui Stoica de Sinpetru⁵, Dușa, fiul lui Nicolae, Dionisie, fiul lui Andrei de Densuș, Ioan, fiul lui Mihail de Ciula⁶ și din nou un grup de sălășeni, în parte cunoscuți, Dionisie, Sărăcin și Ștefan, fiii lui Cîndreș cel Mic, Șerbul, fiul lui Iarul, Cîndreș, fiul lui Dionisie, Grigore și Danciul, fiii lui Costea și Petru, Danciu și Dionisie, fiii lui Iarul⁷. Natura românească a sus-pomeniților este recunoscută în actul celor din Sinpetru, iar a celorlalți rezultă fie din antroponimele specifice, fie din filiația dată de alte acte⁸. Caracterul exclusiv al grupului derivă din absența formulărilor identice acordate pentru nobili de alte neamuri. Întimplarea a făcut ca să ne parvină un alt act, datat în 14 noiembrie 1453, deci în ziua care a întrerupt continuitatea emisiunilor pentru ro-mâni. El a fost destinat unor nobili din comitatul Hunedoara, respectiv lui Ladislau, fiul lui Andrei și Anton, fiul lui Gerard, fiul lui Dionisie de Brănișca. Moșiile lor, Brănișca, Boz, Bretea Mureșană, Drăghis, Ber-

³ Idem, Dl. 29.808, E. Hurmuzaki, N. Densușianu, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. II/2, București, 1891, p. 18—19.

⁴ Arh. Naț. Magh., Dl. 29.497.

⁵ Idem, Dl. 29.498.

⁶ Transumpt în actul capitlului din Alba Iulia, din 23 aprilie 1454, cuprins în Dl. 30.814.

⁷ Arh. Naț. Magh., Dl. 74.661. Există două categorii de hîrtii: mandate sau porunci regale adresate capitlului din Alba Iulia pentru introducerea în stăpînire și scrisori deschise în folosul direct al titularilor daniilor. S-au păstrat ambele categorii de înscrisuri numai pentru cel de-al doilea grup de sălășeni și pentru densușeni. Nu sînt originale decît primele, celelalte fiind transumpturi operate în anul 1487. Este cit se poate de evident că seria actelor reprezintă ceea ce a ajuns pînă la noi și nu tot ceea ce fusese emis în 13 și 15 noiembrie.

⁸ Prezența unor nume ca Benedict ori Dionisie nu este edificatoare pentru o altă opinie. Sînt forme latinizate ale unor nume purtate tot de către români.

zenyal și *Fenes* (disp.) nu sînt donate sub nici un fel de condiție sau stare prealabilă, ci se integrează tiparului clasic de donații regale⁹.

Utilizarea unui formular sau stilionar cu deplină personalitate este dovedită și de analiza formală a înscrisurilor. Privindu-le în detaliu, am ajuns la convingerea că originalele au aparținut redacției a patru notari. Primul, cel care scrie la 13 noiembrie actul românilor din Rîu Alb, accentuează linia gotică a capitalelor și se încadrează într-o liniaritate perfectă a rîndurilor. Notarul care a lucrat la documentul sălășenilor, din aceeași zi, are scris ordonat, cu litere bine conturate, fără rotunjimi ori înflorituri suplimentare. În 15 noiembrie, alături de primul notar, care redactează cu probabilitate actele densușenilor, mai scriu alți doi. Alții, care conturează energic caracterele, lăsînd spații între cuvinte și rînduri, se ocupă de zapisele românilor din Rîu Alb și Vad. Autorul documentului sîmpetrenilor — dar, cu probabilitate, și al celui aparținînd sălășenilor — a scris mărunț și uniform, cu mare cursivitate. Ușoare diferențe de exprimare dublează grafiile specifice. Sînt 19 puncte de divergență (cuvinte diferite sau scăpate, inversiuni) care contrapun scrisoarea deschisă a sălășenilor celeia a densușenilor. Împreună dovedesc că cel de-al doilea act este relativ mai bogat și mai atent scris. Observația se extinde și asupra mandatului densușenilor.

Dacă textele din 13 noiembrie au putut fi dictate, cele următoare au trebuit cu obligativitate să copieze modelul deja definitivat. Dacă la 13 noiembrie un sceptic ar avea temeiuri a se îndoi că are în față un șablon de cancelarie, reluarea identică, în beneficiul mai multora, spulberă orice îndoială asupra rolului pe care realizatorii înțelegeau să i-l acorde. Micile diferențieri surprinse demonstrează că scribii și-au permis o oarecare libertate în limitele stricte ale unor construcții frazeologice esențiale a căror eludare nu intra în competența mărunților truditori ai penei.

Cea mai importantă problemă care urmează după stabilirea caracterului de formular de cancelarie este aceea a genezei sale. Să încercăm deci să aflăm cum a luat ființă stilionarul din noiembrie 1453.

În mod necesar punctul nostru de plecare este tot în forma și conținutul documentelor. Slujitorii cancelariei regale au săvîrșit colaționarea (*lecta*), au copiat actele în registrele cunoscute sub numele de cărți regale (*regestrata*), au notat suma achitată de beneficiari (*10 Marcas*)¹⁰. Singură scrisoarea deschisă din 15 noiembrie, a sălășenilor, mai are adăugate, de o altă mînă contemporană, cîteva cuvinte menite să aducă noi indicii. Ea deslușește că actul este produs al unei porunci regale (*commissio domini regis*), ca rezultat al referinței mai multor persoane (*ex declaratione complurimorum*). Libera inițiativă a regelui în operația de promulgare se exclude, fiind vorba de un copil de 13 ani fără nici un fel de experiență politică sau diplomatică. Va trebui să căutăm alte persoane din anturajul regal, suficient de influente pentru a impune redacția formularului.

De obicei, în practica curentă a daniilor, magnații și baronii își sprijineau direct vasalii desemnați în regat sub numele de familiari. În ca-

⁹ Arh. Naț. Magh., Dl. 29.496.

¹⁰ Idem, Dl. 74.661. Sub pecete mai există o însemnare de cancelarie care nu se citește de pe copia xerox care ne-a stat la dispoziție.

zurile noastre se impune să procedăm invers. Scrisorile deschise ale sălășenilor și ciulenilor aduc justificarea pentru elaborarea întregii serii ca urmare a meritelor dobândite în luptele împotriva turcilor. Explicația este identică, așa cum identice fuseseră și alte părți ale înscrisurilor: *quibus ipsi uti didicimus contra perfidos Teucros, christiani nominis crudelissimos persecutores, qui inferiores partes pretacti regni nostri Hungarie hostiliter invadere ac predere incolasque earundem in diram servitutis ipsorum abducere consueverunt plerisque vicibus viriliter opponendo et cum eisdem bellando non sine copiosa sanguinis sui effusione plurimorum etiam carorum fratrum et familiarium*¹¹ *suorum nece prefato regno nostro Hungarie... et etiam nobis iuxta eorum possibilitatis exigentiam se gratos reddere studuerunt et acceptos*¹². Vrednicia în luptele împotriva turcilor se câștiga în epocă numai alături de Iancu de Hunedoara. Pentru a face legătura certă a fost suficient să-i căutăm pe înzestrații din 13—15 noiembrie 1453 în documentele anterioare. Constatările s-au dovedit extrem de relevante: în 13—17 aprilie 1444, regele Vladislav I recompensează pe Cîndreș de Sălașu de Sus, *familiaris fidelis nostri dilecti, magnifici Johannis de Hunyad, wayuode nostri Transsilvanensis* pentru participarea în *certis conflictibus* pe care Iancu le-a avut cu turcii la Belgrad, în Transilvania la locul Capu, în Țara Românească și în campania cea lungă¹³; la 20 iulie 1445, Iancu de Hunedoara cerea capitlului din Alba Iulia, din localitatea sa de baștină, să confirme stăpînirea cnezilor Petru, fiul lui Balotă, Valentin, fiul lui Vlad și Valentin, fiul lui Tatul de Rîu Alb¹⁴; tot el elabora în Seghedin, la 30 august 1447, o scrisoare deschisă pentru Ioan, fiul lui Mihail de Ciula și Nicolae și Dionisie, fiii lui Dionisie de Densuș, ca recompensă directă a prezenței lor în campaniile antiotomane¹⁵.

Calitatea de referent a lui Iancu de Hunedoara se prefigurează. Literatura istorică ne confirmă prezența sa la Praga în momentul emiterii actelor¹⁶. Posedăm și dovada că operația de sprijinire a scrierii privilegiilor nu i-a fost străină în acele împrejurări. O însemnare de cancelarie adăugată pe un privilegiu al Cîndeștilor din Rîu de Mori, la 22 noiembrie, afirmă deslușit că Iancu de Hunedoara, comitele perpetuu de Bistrița, contribuise la așternerea lui pe hirtie: *commissio domini regis, domino Johanne, comite Bistricienssi, referente*¹⁷.

Prilejul încoronării lui Ladislav al V-lea ca rege ceh a fost folosit de Iancu de Hunedoara pentru a pleca direct din Transilvania¹⁸ însoțit de fideli săi credincioși hațegani. Ei urmau să asigure parte din suita

¹¹ În actul densușenilor este adăugat suplimentar și *consanguinenorum*.

¹² Dl. 74.661 și transumpt în Dl. 30.814.

¹³ Hurmuzaki, I/2, p. 709.

¹⁴ Dl. 29.480.

¹⁵ Transumpt în Dl. 30.814.

¹⁶ Sebestyén L., *A magyar királyok tartózkodási helyei*, Budapest, [f.a.], p. 83.

¹⁷ Arh. Stat. Bratislava, Fond Révay, arh. Kendefy, fasc. 87, fasc. 1, nr. 7.

Copie microfotografie Arh. Stat. București, col. microfilme, rola 25/R. S. Cehoslovacă, cadrul 19, copie tirzie.

¹⁸ La 24 septembrie era încă la Lipova (Cf. *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen* [în continuare Ub]. Bearbeitet von Gustav Gündisch. Vol. V, București, 1975, p. 424—425), iar la 27 octombrie era deja la Praga (Cf. Sebestyén L., loc. cit.).

gloriosului comandant de oști, întovărășind această practică feudală cu propriul lor interes. Învățaseră în timp să profite solidar de schimbarea purtătorilor coroanei, ai demnităților, ori de alte conjuncturi. Începutul l-au făcut în august 1404 la Tirnavia, în fața regelui Sigismund de Luxemburg, au continuat apoi în iunie 1407, septembrie 1412, februarie 1439, iar ultima dată au stat în fața canceliștilor lui Iancu, la Timișoara, în mai 1446. În anul 1453 refăceau o modalitate avantajoasă de statuire legală în stăpînirile lor ereditare cu sprijinul substanțial al Hunedo-reanului.

Revenind la însemnarea de cancelarie de pe scrisoarea deschisă a sălășenilor, va trebui să îl socotim pe Iancu de Hunedoara doar ca pe unul dintre inspiratorii formularului. El a fost autorul moral și principa-lul susținător al promulgărilor, fără să poată fi și creatorul direct. Pen-tru a se ajunge la exprimarea scrisă cu aspectul ei propriu, era nevoie de o anume practică de diplomatică latină pe care Iancu de Hunedoara nu a posedat-o. A învățat limba latină târziu și insuficient de bine¹⁹ pentru a fi capabil să dicteze formularul nostru. *Dictator*-ul inițial se cere căutat în rîndurile oamenilor din interiorul organelor emitente de documente, buni cunoscători de limbă latină, dar și foarte familiarizați cu tradiția actelor juridice.

Pentru descoperirea celui care ne interesează sîntem constrinși să urmărim în timp apariția componentelor formularului. Anterioritatea unor locuțiuni este învederat desemnată prin trimiterea către practicile prede-cesorilor regi ai Ungariei. Conceptul donațiilor s-a stabilizat, în liniile cele mai generale, încă din secolul al XIV-lea. Din aceeași vreme au apă-rut și actele speciale pentru români. Deja în anul 1353 capitlul din Agria introducea o primă formulare generalizatoare privitoare la posesiunile românești stăpînite *iuxta modum olachorum que inibi fieri consuevis-sent*²⁰. În citeva documente de la sfîrșitul domniei Angevinilor, dar nu-mai în scrisori deschise ori privilegii, vom citi formulări noi de felul: *cum omnibus hisdem libertatibus, iuribus, immunitatibus et consuetudi-nibus quibus alii kenezii usi fuerunt et eandem conservarunt*²¹. În vre-mea regelui Sigismund de Luxemburg înregistrăm o extindere teritorială a utilizării explicației. O descoperim în Banat, în 1390, în stare fragmen-tară: *consuetudinis ceterorum nobilium keneziorum dictorum terrarum*²², în 1406: *quam utfertur ipsi et eorum progenitores more keneziatus hoc tenuisset... more et ad instar ceterorum regni nostri nobilium*²³ și 1420: *more keneziatum ceterorum valachorum tenendos*²⁴. În Maramureș evo-luția se ilustrează prin acte din anul 1412: *keneziatus more et consuetu-dine prefate terre Maramarosyensis per eosdem perpetuum posse cer-*

¹⁹ Fraknói Vilmos, *Vitéz János esztergomi érsek élete*, Budapest, 1897, p. 36—37; Bónis György, *A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon*, Budapest, 1971, p. 164.

²⁰ I. Mihaly, *Diplome maramureșene din secolul XIV și XV*. Sighet, 1900, p. 64.

²¹ *Ibidem*.

²² Pesty Fr., *A szörényi bánság és Szörény vármegye története*, vol. III, Bu-dapest, 1878, p. 11.

²³ Idem, *A Szörény vármegyei hajdani oláh kerületek*, în *Értekezések a törté-nelmi tudományok köréből*, Budapest, V, nr. 3, 1876, p. 55.

²⁴ Idem, p. 57.

*nebatur*²⁵ și 1419: *more et instar aliorum keneziorum volahorum nostrorum regalium*²⁶. Se observă că locul acestora este tot în scrisorile deschise, iar beneficiarii lor au fost în coplesitoare majoritate cnezi desemnați ca atare. Când se acordă dreptul de nobilitate, hîrtille corespund unui tipar general și nu unuia specific românesc. Din vremea regelui Albert de Habsburg, un act singular, din 1439, nu ne ajută decît în a arăta că forma specifică donațiilor românești nu fusese uitată: *more et ad instar ceterorum volachorum in dicto comitatu Maramosiensi possessiones habentium*²⁷. Trebuie remarcat că la 1439 marea majoritate a românilor maramureșeni privilegiați nu mai erau cnezi, ci nobili. Înainte de a trece mai departe, simțim nevoia de a preciza că periplul nostru nu se pretinde a fi nici exhaustiv, nici îndeajuns de relevant pentru multitudinea exemplelor posibile. Ceea ce dorim, este în primul rînd o jalonare utilă concluziilor de mai jos.

Cele mai multe formulări asemănătoare le regăsim însă în cancelaria regelui Vladislav I. La numai o lună de la încoronare, respectiv la 10 august 1440, cancelaria tînarului Iagellon scria într-un act destinat unor români din Mitnici (Banat): *in quarum pacifico dominio ipsorum nobilium wolachorum [s.n.] nostrorum progenitores ab olim iidemque wolachi [seque] persistere asserunt de presenti*²⁸. După informațiile noastre, era prima atestare răspicită a *nobilimii române* din cuprinsul donațiilor regale. În anul 1442 se scria tot într-un act maramureșean: *sub illis conditionibus quibus alie possessiones volachicales in ipso comitatu Maramosiensi tenemur*²⁹. Un an mai tîrziu, la 16 aprilie, referindu-se la Hațeg, cancelaria elaborează explicația: *quarumlibet utilitatum et pertinentiarum suarum integritatibus quovis nomine vocitatis sub earum veris metis et antiquis de manibus nostris regis sub illis conditionibus et servitutibus quibus alie possessiones similes in partibus eisdem ex collatione regia conservantur*³⁰. În ianuarie 1444, aflat în tabără în Serbia, regele introduce o nouă precizare, de astă dată pe seama lui Andrei de Peșteana (Hațeg). Pentru justificarea statutului posesiunilor se face rapel la tradiția predecesorilor în raporturile cu românii: *sub illis modis, servitis et conditionibus quibus alie possessiones wolachicales per aliasque reges Hungarie predecesores scilicet nostri consueverunt*³¹. Cele două acte marchează intrarea în Hațeg a condițiilor de donație proprii unor teritorii anumite. Din aprilie pînă în iunie 1444 cancelaria lui Vladislav I a ajuns la o încheiere pe care o cunoaștem integral numai dintr-un document privitor la Banat. Iată cum arăta ea: *ac illis conditionibus et servitis quibus alie possessiones wolachicales in dicto districtu teneantur et pertinentur ac sub eisdem vigoribus quibus similes possessiones walachicales per predecesores nostros reges conferre solite fuere*³². Unele indicii ne determină să credem în utilizarea formulării și în Hațeg. Trei documente emi-

²⁵ Mihaly, *op. cit.*, p. 168.

²⁶ *Idem*, p. 246.

²⁷ *Idem*, p. 310.

²⁸ C. Feneșan, *Documente medievale bănățene*, Timișoara, 1981, p. 33.

²⁹ Mihaly, *op. cit.*, p. 314—315.

³⁰ *HTRTE*, II, p. 33—34.

³¹ *DL*, 29.476.

³² Pesty Fr., *Oláh kerületek*, p. 69—70.

se pe seama sălășenilor (două)³³ și a lui Dumitru, fiul lui Mihail de Rîu Bărbat³⁴ s-au păstrat pînă la noi în stare precară, șterse și foarte greu lizibile. Sorisoarea deschisă destinată lui Cindreș de Sălașu de Sus și fraților săi copărtași conține cîteva cuvinte disparate care fac parte din stilionarul căutat. Confirmarea presupunerilor noastre echivalează cu descoperirea primului formular care se aplică pe o mare întindere geografică, dincolo de un district sau comitat anume. De notat că toate actele invocate, începînd din anul 1443, au fost date fără excepție oamenilor lui Iancu de Hunedoara, pe atunci în funcție de voievod al Transilvaniei.

Condiționalul legat de apartenența la un domeniu de cetate sau slujbă nu figurează în nici un act dat pentru români în vremea lui Vladislav I. Ideea domeniului cetății legat de cetatea Hațegului dispăruse în primele decenii ale veacului. Este posibil ca reluarea și refacerea cetății de către Iancu să fi reînviat și interesul pentru un vechi domeniu. Cert este faptul că în aprilie-iunie 1453, cînd Iancu de Hunedoara a intrat în stăpînirea cetății Deva și a posesiunilor aparținătoare, în domeniul cetății erau incluse și 21 de sate hațegane³⁵. Plasarea lor sub autoritatea cetății Deva nu a fost făcută decît în urma unor transferuri operate în vremea guvernării lui Iancu. Clauza condițională pare că se interpune ca o piedică juridică în atingerea obiectului donațiilor. În adevăr, ea nu avea nici un fel de valoare în circumstanța stăpînirilor nobiliare românești. Foarte posibil că este vorba despre o reminiscență a relațiilor proprii între oficialitate și cnezi. Introducînd-o, regalitatea manifesta un interes sporit pentru conservarea propriului patrimoniu. Extinderea dobîndită după moartea lui Ladislav al V-lea dovedește că nu s-a impus dintr-o cauzalitate sau realitate local hațegană.

Cu toată îndelungata emisie de acte pentru români rezultă că pașii cel mai importanți în maturizarea conceptelor de la 1453 s-au făcut mai ales în vremea lui Vladislav I, din îndemnul sau sub presiunea lui Iancu de Hunedoara.

În activitatea cancelariei regale a intervenit un moment de conținere între anii 1444—1453³⁶. Cu toate că Iancu de Hunedoara, în calitatea sa de guvernator al Ungariei, a întreținut propria sa cancelarie, el nu era în măsură să acorde privilegii în forma și în spiritul în care avea dreptul numai regele absent³⁷. Notarii care au constituit cancelaria lui Iancu erau în general oameni noi³⁸ care în orice caz nu au pătruns de la început în refăcuta cancelarie regală a lui Ladislav al V-lea. Așa se explică lipsa unor piese direct precursore stilionarului nostru datate între anii 1445—1452.

Cel pe care dorim să-l identificăm ca al doilea autor trebuie să întrunească condiția unor experiențe acumulate în timpul lui Vladislav I, să fi avut posibilitatea de a le aplica în momentul emiterii și să fie în raporturi suficient de strînse cu Iancu de Hunedoara și politica sa socială

³³ Hurmuzaki, I/2, p. 709 și transumpt în Dl. 31.140/a.

³⁴ Transumpt în Dl. 31.140/b.

³⁵ Dl. 32.622, Hurmuzaki, II/2, p. 34—35.

³⁶ Vezi Bónis Gy., *op. cit.*, p. 159—160.

³⁷ Despre competențele lui Iancu de Hunedoara în emiterea documentelor, în calitate de guvernator, vezi Hajnal István, *Kivonatok Hunyadi János kormányzó okleveleiből*, în LK, I, 1923, p. 103—104.

³⁸ Cf. Komjáthy M., *Hunyadi kormányzó kancelláriája*, în LK, 27, 1956.

și etnică. Petru de Agmand, episcopul de Vác, fostul șef al cancelariei reginei, nu mai deține vreun rol în 1453³⁹; arhidiaconul Paul, venit din vechea cancelarie regală în slujba lui Iancu de Hunedoara, a rămas în postul de protonotar numai pînă în anul 1448⁴⁰. Singurul personaj din cancelaria regală, prezent acolo din vremea lui Vladislav I pînă în aceea a lui Ladislav al V-lea Postumul, care a întrunit și cerința de a fi întreținut strînse raporturi cu Iancu de Hunedoara, a fost Ioan Vitéz de Zredna. Pentru a recunoaște în persoana sa „literatul” de care aveam nevoie, să-i urmărim succint biografia.

În primii ani ai deceniului al patrulea al secolului al XV-lea, Ioan de Zredna și-a făcut intrarea în rîndurile slujbașilor cancelariei regale a lui Sigismund de Luxemburg. Relația cu Iancu de Hunedoara datează din acei ani, dacă nu cumva începuse în statele italiene, cînd primul se iniția în tainele umanismului, iar cel de-al doilea învăța de la condotieri meseria armelor⁴¹. S-a ajuns la o apropiată prietenie în 1437, dată la care Ioan de Zredna era numit în funcția de protonotar al cancelariei regale mari⁴². Prin noua sa poziție a fost în măsură să cunoască întreaga activitate de elaborare a documentelor privilegiale. Și-a păstrat atribuțiile pînă în ajunul dezastrului de la Varna. Apoi a continuat să-l sprijine pe Iancu, l-a urmat în campanii militare⁴³, prilejuri în care i-a cunoscut cu siguranță personal pe cîțiva hăteșani. Istoricii au recunoscut în el pe principalul ideolog umanist al politicii de promovare a intereselor nobilimii mici și mijlocii⁴⁴. Deși nu a intrat niciodată în cancelaria guvernatorului, i-a redactat o parte a scrisorilor diplomatice și, amănunt plin de semnificație — în general trecut sub tăcere —, l-a învățat să scrie și să citească latinește⁴⁵. Pentru numeroasele servicii aduse a fost răsplătit printr-o neobișnuită numire, în 1445, în scaunul episcopal de la Oradea.

De la 1 ianuarie 1453, din clipa în care vechile cancelarii și-au reluat funcționarea, Ioan Vitez a fost desemnat cancelar secretar al cancelariei mici sau secrete⁴⁶. Competențele sale în întocmirea privilegiilor și a altor categorii de înscrisuri s-au multiplicat. Oficial retras din activitatea politică, Iancu nu a renunțat nici o clipă în a-l considera subordonat pe proaspătul promovat în demnitate. O dovedește pe deplin tonul imperativ al unei scrisori din epocă⁴⁷. Natura relațiilor se cerea a fi menținută chiar cu prețul amenințărilor în contextul în care episcopul începuse să dobîndească o poziție excepțională față de curtenii mult prea tinărului și influențabilului rege Ladislav. Se cerea cu orice preț ca el să devină un instrument direct al educării politice a regelui în sensul dorit. La 28 octombrie 1453, în ziua în care Ladislav se încorona la Praga ca

³⁹ Bónis Gy., *op. cit.*, p. 152—154.

⁴⁰ *Idem*, p. 166.

⁴¹ Fraknoi V., *op. cit.*, p. 13.

⁴² Bónis Gy., *op. cit.*, p. 149.

⁴³ Fraknoi V., *op. cit.*, p. 30, 49.

⁴⁴ Bónis Gy., *op. cit.*, p. 149.

⁴⁵ Fraknoi V., *op. cit.*, p. 36—37.

⁴⁶ *Idem*, p. 89—90; Bónis Gy., *op. cit.*, p. 169.

⁴⁷ Scrisoarea avea drept conținut instrucțiuni de urmat în politica față de Jan Giskra din Slovacia. Iancu îl amenință că dacă nu îi va da ascultare îl va face din episcop, capelan. Cf. Fraknoi V., *op. cit.*, p. 93.

rege boem, lângă el se găsea și cancelarul secretar. În conjunctura sărbătorească, proprie gesturilor de mărinimie, episcopul Vitéz va uza de întreaga sa competență juridică și politică pentru a da forma și conținutul actelor care ne interesează, redactînd în fapt conceptele ce urmau să fie preluate de notarii din subordine. Îndeplinirea, fără îndoială, dorința prietenului și binefăcătorului său, aflat și el alături.

Ne rămîne de urmărit soarta formularului nostru în anii care au urmat. Deja la 22 noiembrie 1453 stîlionarul nu mai era folosit pentru Cîndeștii din Rîu de Mori⁴⁸. Cunoșcîndu-i, nu ne vom mira, căci în tot ceea ce au făptuit, au căutat să se desprindă de calitatea comună a vecinilor lor hațegani. Posibil ca ei să fi dorit în mod intenționat un act mai ordinar, care să nu-i evidențieze în nici un chip de nobilimea regatului.

Nu cunoaștem nici un act redactat după șablonul inițiat în noiembrie 1453 în următorii doi ani. Pentru Hațeg avem siguranța că nici un fel de act nu s-a păstrat ori transmis în vreun fel oarecare pînă la noi. Pentru Banat și Maramureș certitudinea ne lipsește în măsura în care evidența surselor regionale nu este încheiată. Abia în anul 1456, la sfîrșitul lui aprilie și la începutul lui mai, cancelaria regală a emis din Buda noi mărturii ale persistenței formularului. Constatăm că a dispărut comparația cu starea altor nobili (*ad instar ceterorum verorum nobilium*). Apoi, pentru că Maramureșul era comitat, donațiile nu se raportează la tradiția stăpînirilor din districtele românești, ci la obiceiul teritoriului din care făceau parte destinatarii. Chiar și așa, importantă pentru noi rămîne constatarea perenității formularului și a aplicabilității lui dincolo de Țara Hațegului.

Și de această dată este extrem de semnificativă analiza componenței grupului de beneficiari. Primul, Ambrozio de Dolha⁴⁹, a fost unul dintre cei mai importanți oameni pe care Iancu i-a avut în comitatele Maramureș și Bereg. Nan, Nicolae, Sandrin, Danciul și Luca, fiii lui Hotco din Vișeu, fuseseră înzestrați de Iancu la 1 iunie 1453⁵⁰, iar Simion de Cuhea (astăzi Bogdan Vodă) și fratele său Ioan luptaseră cu el în marile campanii balcanice încă înainte de 1444⁵¹, primiseră danii de la el⁵² ori le dobîndiseră prin intermediul său⁵³. Iată că, din nou, formularul trimite către Iancu de Hunedoara. Dealtfel presupunem că maramureșenii au fost gratificați de rege în timpul prezenței fostului guvernator în capitala regatului⁵⁴. Prelungind această constatare, se conturează foarte importanta concluzie a emisiunilor documentare ale cancelariei regale pe

⁴⁸ Transumpt într-un act capitular din 2 februarie 1454, *Hurmuzaki*, II/2, p. 21—22.

⁴⁹ Mihaly, *op. cit.*, p. 380—381.

⁵⁰ *Idem*, p. 367—368.

⁵¹ *Idem*, p. 326, 327—328.

⁵² *Idem*, p. 332—333.

⁵³ *Idem*, p. 364—365. Vezi anexa 2, cu actul regal de donație, din 12 mai 1456.

⁵⁴ Știm sigur că la 7 aprilie 1456 se găsea la Buda (*Ub.*, V, p. 520). Următorearea sa prezență este atestată pentru 12 iunie, la Seghedin (*Sebestyén L.*, *op. cit.*, p. 83).

seama românilor, în intervalul 1453—1456, numai în prezența lui Iancu de Hunedoara⁵⁵.

Mai bine de trei ani ne despart de la următorul set de acte elaborat de notarii regali pe seama hațeganilor. Între 4 și 29 ianuarie 1457, la Buda, au primit înscrisuri sălășenii și alți români din Rîu Bărbat, Baru și Unciuc⁵⁶. În cazul sălășenilor avem de-a face cu aceleași personaje ca și în documentele din 1453. Dar configurația hîrtilor este cu totul alta. Titularii nu sînt decît credincioși ai regelui, fără vreo altă calitate, iar donația păstrează doar condiționalul apartenenței posesiunilor de un domeniu de cetate ori regal. Abia în 1458, într-un document dat de regele Matia pe seama lui Bai și Vuciul, fiii lui Sandrin de Băiești și a altor frați copărtași, reapare, într-o altă enunțare, ideea privilegiului potrivit condițiilor speciale din districtul românesc. Iar pentru că donația era de tip cnezial, se specifica: *tamen conditionibus, oneribus et servitutibus quibus ceteri kenezi nobilisque districtus de Hatzak suos keneziatus tenere consueverunt*, adică în acele condiții, sarcini și servituți prin care ceilalți cnezi și nobili din districtul Hațeg își dețineau cnezatele⁵⁷. Observăm că pe de-o parte se consemnează delimitări teritoriale foarte stricte, dar pe de altă parte, ca element nou, întâlnim recunoașterea stăpînirilor nobiliare asupra cnezatelor din districte. Domnia lui Matia Corvinul a promovat în final doar dreptul cnezilor la acte speciale, recunoscîndu-le numai caracterul particular al statutului social. Utilizarea curentă a donației de tip cnezial, în enunțuri foarte apropiate de acelea din vremurile regilor Vladislav I și Ladislav al V-lea, ne este relevată de prezența șablonului într-un *formularium* de epocă. Citim în el: *quarumlibet utilitatum et pertinentiarum integritatibus quovis nominis vocabulo vocitatarum ad ipsum keneziatum rite et legitime spectant. praemissis sic ut praeferunt stantibus et se habentibus T.* [abreviere care indică locul numelor proprii în viitorul document] *et T. quo ad unum et T. ad secundam partes ipsorumque heredibus et posteritatibus universis denuo et ex novo ac novae nostre donationis titulo dedimus, donavimus et contulimus imo damus, donamus et contulimus iure perpetuo sub illis tamen conditionibus, oneribus et servitiis quibus ceteri kenesii annotati districtus T. suos keneziatus tenere consueverunt tenendum, possidendum pariter et habendum proventibus nostris et castrorum nostrorum ac iuribus alienis semper salvis iuris*⁵⁸.

⁵⁵ Alături de asocierea prezenței lui Iancu cu emisiunile din noiembrie 1453 și aprilie-mai 1456 există paralelisme și pentru anul 1454 (ianuarie-martie), cînd a primit acte Ambrozie de Dolha (Mihaly, *op. cit.*, p. 367—368). Nu cunoaștem însă acte emise între 17—23 mai și 1—21 iulie 1454, cînd a fost din nou în preajma cancelariei regale.

⁵⁶ 4 ianuarie — Dumitru, fiul lui Barb de Rîu Bărbat (DI. 29.503); 12 și 13 ianuarie — sălășenii (DI. 29.504, *Hurmuzaki*. II/2, p. 90—91 și DI. 29.815); 29 ianuarie — Stan, Dan și Neag de Baru (DI. 29.505) și Dionisie, Dumitru și Oancea de Unciuc (DI. 36.510 și DI. 105.966).

⁵⁷ A. Sacerdoteanu, *Două acte hațegane și unul vilcean*, în *ARMSI*, Ser. III, tom. XVIII, 1935, p. 219—220.

⁵⁸ Sub titlul *Donatio keneziatus per modum novae donationis facta*, în *Formularium styli cancellarie et curie Mathiae I. Corvini regis Hungarie*, publicat de M. G. Kovachich, *Formulae solemnes styli*. Pest, MDCCXCIX, p. 532. Despre volumul în general și conținutul său vezi Sz. 1929, p. 109.

Din cele arătate rezultă cu prisosință că stilionarul din noiembrie 1453 a avut o existență scurtă, încheiată definitiv înainte de intervalul ianuarie 1457 — iunie 1458. Timpul scurs a fost marcat în primul rînd prin dispariția lui Iancu de Hunedoara (12 august 1456). În anul următor, în luna martie, Ioan Vitéz de Zredna a fost implicat în intrigile care au urmărit înlăturarea definitivă a partidei Hunedoreștilor. Și-a pierdut funcția și a fost aruncat în închisoare. Puțin a lipsit să nu împărtășească și el soarta tragică a lui Ladislau de Hunedoara⁵⁹. Revenea în fruntea cancelariei regale în timpul lui Matia prea tirziu ca să-și mai rezerve timpul pentru curente acte de donație.

Dispariția ansamblului diplomatic de la 1453 se explică și prin cunoștințele noastre asupra funcționării cancelariei regale. Se știe astfel că *formularium*-urile nu aveau valoare oficială, fiind folosite mai mult pentru învățătura viitorilor notari. Culegerile de șabloane serveau unor nevoi practice de exercițiu și orientare. Primul act al seriei din anul 1457, redactat la 4 ianuarie⁶⁰, aparține unei mîini care nu a scris cu patru ani înainte. Pare deci posibil ca *dictator*-ul folosit atunci să nu fi fost cunoscut de noul notar. Următoarele documente emise în cursul lunii s-au servit de modelul său, aflat mai la îndemînă decît cel vechi. Numai astfel și-ar găsi o motivare pierderea tiparului din 1453, în condițiile în care șeful cancelariei ori altă persoană importantă nu a intervenit în mod expres pentru reluarea sa.

Existența efemeră a stilionarului nu îi micșorează cu nimic importanța. El a marcat un moment strălucit al unei prodigioase etape de emisiuni diplomatice pe seama românilor. În asociere cu alte acte concepute și redactate de români deschide în fapt un insolit subcapitol al diplomatiei latine. Pentru definirea și circumscrierea diplomaticii latino-române perspectivele viitoare se anunță a fi deosebit de semnificative pentru cultura medievală a teritoriilor noastre.

Prin intermediul stilionarului urmărit se încarnează conținutul unei nobilimi românești integrate cunoscutului concept de *natio nobilitas*, dar particularizată cel puțin prin etnie specifică. Confirmarea acestei categorii sociale vine prin intermediul celui mai competent for juridic al regatului maghiar, reprezentat de cancelaria regală. În evoluția istorică a raporturilor juridice dintre oficialitate și băștinași reprezintă pasul care urma logic după recunoașterea calității de grupuri privilegiate ori cu stare specială a românilor și după recunoașterea poziției cnezilor. Conceptul nobilității românești întruchipează o veridicitate rezistentă în timp. Fără să ne propunem aici urmărirea ei sistematică, o schițăm doar cu repere din anii 1376 (*nobiles Olachi*, din districtul Mehădiei)⁶¹, 1432/1433 (*nobiles Walachi partium Transsylvanarum*)⁶² și 1515 (*nobiles Valachy*,

⁵⁹ Fraknói V., *op. cit.*, p. 123.

⁶⁰ Dl. 29.503.

⁶¹ *Documenta valachorum in Hungaria illustrantia*, Budapest, 1941, p. 255.

⁶² *Decreta regni Hungarie*, Budapest, 1976, p. 420. Cadrul este un decret al regelui Sigismund de Luxemburg. Remarcabil este aici momentul, adică în preajma lui *Unio Trium Nationum*, considerat de către mulți ca evenimentul de referință în decăderea din drepturi a elementului românesc din Transilvania, în globalitate.

din Maramureș)⁶³. Totuși nicicând nu va mai avea limpezimea și aglomerarea exprimării scrise ca în anii de început ai celei de-a doua jumătăți a veacului al XV-lea.

Documentele nu lasă să se întrevadă care este religia primitorilor. Dacă acceptăm mult invocata prohibire a daniilor nobiliare în funcție de apartenența la biserica catolică⁶⁴, atunci trebuie să încuviințăm automat și ideea nobilității catolice românești. Natural, relația confesionalitate = etnicitate se redimensionează prin negarea valorii absolute a echivalențelor ortodocșii = români și nobili = maghiari. Raportul a fost judecat pînă acum în sensul unei rupturi care survenea reflex, între feudal și obște, în momentul în care primul părăsea legea străbună comună. Acum se dovedește că ruptura odată produsă s-a soldat cu efecte diminuate față de ceea ce eram tentați să admitem. Diferența dintre felul de viață, nivel de cultură, mentalități, sînt prezente înainte de actul considerat fatal. Desigur el este un pas înainte, dar nicidecum capătul unui proces de maghiarizare. În termenii lui *Unio Trium Nationum*, *natio* este o stare socială favorizată în ierarhia societății și nu un grup etnic. *Natio nobilitas* reprezintă o individualitate socialmente definită, în care nimic nu contrazice prezențe etnice eterogene (secui, sași, slovaci, croați etc.), deci și români. Pentru o mai bună înțelegere a lucrurilor, ar fi, credem, necesară o cercetare comparativă cu fenomenele evoluției etnico-sociale din comitatele sîrbești supuse odinioară coroanei sfîntului Ștefan.

Iancu de Hunedoara, multă vreme șef al unui stat catolic, întemeietor de mănăstiri și ponderat adept al prozelitismului unuia ca Ioan de Capistrano, demonstrează o sensibilitate vădită față de români. Cel care în tinerețe fusese pentru rege și anturajul său Românul (*Olahus*)⁶⁵, va păstra o perfectă cunoaștere a realităților românești, le va stimula și le va promova cu forță. Formularul a fost tot ceea ce Iancu de Hunedoara a exprimat mai convingător, pe cale juridică intermediată, pentru caracterizarea unor realități din ținuturi cu nealterată individualitate românească. Dar tot el a trimis administratori români în teritorii românești autonome⁶⁶ și a colaborat strîns cu ortodocșii, consimțind în preajma sa chiar și preoți⁶⁷. Sentimentul solidarității etnice, conferit de originea sa,

Vezi spre exemplu Gh. Brătianu, *Formarea unității românești. Factorii istorici*, București, 1940, p. 3.

⁶³ *Monumenta rusticorum in Hungaria rebellium anno MDXIV*, Budapest, 1979, p. 354.

⁶⁴ Promulgată în anul 1366, la adresa românilor. Ultimele analize vezi la M. Holban, *Deposedări și judecări în Banat pe vremea Angevinilor și ilustrarea lor prin procesul Voya (1361—1378)*, în *SMIM*, 5, 1962, p. 57—128. Asupra semnificației restrînse în timp a ei s-au pronunțat și unii istorici maghiari (vezi spre exemplu Karácsony János, *Adalék Hunyadi János származásához*, în *Turul*, 19, 1901, p. 52—53. În aceeași idee trebuie să mai facem observația că actul respectiv nu a fost niciodată considerat decret regal și nu a pătruns în legislația curentă a regatului.

⁶⁵ Elekes L., *Hunyadi*, Budapest, 1952, p. 99—100.

⁶⁶ Ne referim la membrii familiei Cindeștilor (vezi articolul nostru *Familia Cindeștilor din Rîu de Mori în vremea lui Iancu de Hunedoara*, în *Revist*, 36, nr. 6, 1983) și la Mihail de Peșteana, care au deținut funcții de comiți, castelani și cămărași în Maramureș.

⁶⁷ Adrian Andrei Rusu, *Preoți români ortodocși din districtul Hațegului în secolul al XV-lea*, în *Mitropolia Banatului*, 32, 1982, nr. 10—12.

se grefează probabil pe un calcul politico-religios insuficient descifrat. A fost el un ilustru aplicator al unirii bisericești promulgate în anul 1439, la conciliul de la Florența? S-a înscris el în tradiția toleranței binevoitoare față de ortodocși și a intransigenței față de ortodoxismul instituționalizat în structuri ierarhice? Răspunsul se va lăsa așteptat pînă după o analiză detaliată a exteriorizării prin fapte a concepțiilor guvernatorului.

Plurivalența deschiderilor pe care le operează formularul alcătuit în cancelaria regală în vremea lui Iancu de Hunedoara nu poate avea o concluzie finală mai potrivită decît aceea a necesității investigării temeinice a surselor noastre istorice. Izvoarele medievale ale Transilvaniei sînt încă foarte departe de a fi dezvăluit întreaga complexitate a lumii care le-a dat naștere.

ADRIAN ANDREI RUSU

ANEXE

1

1453 noiembrie 13, Praga

Ladislau al V-lea, regele Ungariei, poruncește capîtlului din Alba Iulia să introducă pe românii Ioan, fiul lui Sărăcin, Ștefan, fiul lui Cîndreș, Grigore, Balul și Gheorghe, fiii lui Balos, Nicolae, Danciul, Petru și Dionisie, fiii lui Iarul, Danciul, fiul lui Costea, Cîndreș, fiul lui Dionisie de Sălașu în stăpînirea unei pătrimi din posesiunea Sălașu de Sus, din districtul Hațeg, fostă a strămoșului lor Stroia.

[Ladislaus, dei gratia, Hungarie, Bohemie, Dalmatie, Croatie etc. rex, Austrieque]¹ et Stirie dux, necnon m[archio Moravie]¹ / etc., fidelib[us nostris, capitulo ecclesie]¹ Albensis, [partium nostrarum Transsilvanarum]¹, salutem et gratiam!

Cum nos pro fidelib[us]¹ / servicis fidelium nostrorum volachorum Johannes, fili Zerechen, Stephani, fili Kendris, Gregori, Balol, Georgi, / fili Balos, Nicolai, Danchul, Petri et Dyonsi, filiorum Iarol, Danchul, fili Costa et Kendris, fili / Dyonsi de Zalaspathak, quartam partem possessionis Felsewzallaspathak vocate, in districtu Haczag / et comitatu de Hwnyad, partium Transsilvanensi existentis, que etiam a condam Stroja, progenitore / et predecessore predictorum volachorum², iure successorio ad eodem devoluta fore perhibetur et in cuius / pacifico dominio iidem volahi² progenitore eorum ad instar ceterorum verorum nobilium a dudum prestitis / seque persistere asserunt etiam de presenti premissis sic ut prefertur stantibus et dummodo prescripta quarta / pars possessionis pretacte ad aliquod castrum nostrum regale vel ad aliquem officiolatum illarum partium / Transsilvanensi non pertineat, sub eisdem conditionibus, servitutibus et consuetudinibus quibus per predecessores / nostros reges Hungarie in districtibus volachorum possessionis et ville donari consueverunt, memoratum / volahis² Johanni, filio Zerechen, Stephano, filio Kendris, Gregorio, Balol, Georgio, filis Baloz², Nicolao, / Danchul, Petro et Dyonsio, filis Iarol, Danchul, filio Costa et Kendris, filio Dyonsi de Zalaspathak² / ipsorumque heredibus et posteritatibus universis cum omnibus utilitatibus et pertinentis eiusdem, vigore aliarum / literarum nostrarum donationalium exinde confectarum imperpetuum contulerimus velimusque easdem in dominium / prelibate

quarte parte partis possessionis pretacte, per nostrum et vestrum homines legitime facre introduci. Ideo / fidelitati vestre firmiter precipimus et mandamus quatenus vestrum mittatis hominem pro testimonio fidedignum, quo / presente Johannes de Chula vel Vladol aut Lada de eadem Chula aliis absentibus, homo noster, ad / facies prememorata quarte partis possessionis Felsewzallaspatak² vicinis et cometaneis eiusdem / universis inibi legitime convocatis et presentibus accedendo introducat eosdem volachos² Johannem, filium Zerechen, / Stephani, filium Kendris, Gregorium, Balol et ceteros supradictos in dominium eiusdem statuatque eandem / eisdem premissis nostre donationis titulo ipsos incumbenti perpetuo possedendas si non fuerit contradictum. Contradictores / vero si qui fuerunt evocet ipsos contra annotatos volachos Johannem, filium Zerechen, Stephani, filium / Kendris et ceteros predictos ad terminum competentem nostram in presentiam, rationem contradic-torum eorum reddituros. / Et posthec huiusmodi introductionis et statutionis seriem cum³ introductorum et evocatorum si qui fuerint / vicinorumque qui eidem statuti-
tioni intererunt nominibus terminoque assignato, nobis fideliter rescribatis.

Datum / Prage, in festo beati Bricci confessoris, anno domini milesimo qua-dringentesimo quinquagesimo tertio, / regnorum autem nostrorum anno Hun-garie etc. quartodecimo, Bohemie vero primo.

⟨Pe verso, la mijloc, de aceeași mină:⟩ Fidelibus nostris, capitulo ecclesie Albensis, partium / Transsilvanensi, pro Johanne, filio Zerechen, / Stephano, filio Kendris, Gregorio, Balol, Georgio, filis Balos, Nicolao, Danchul, / Petro et Dyonisio, filis Iarol, Danchul, / filio Costa et Kendris, filio Dyonisi / de Zalaspathak². / Introductoria et / statutoria.

⟨Pe verso, în colțul din dreapta jos, de o altă mină contemporană:⟩ Lecta.

⟨Pe verso, lateral stînga, de o altă mină contemporană:⟩ Homo regius⁴ Lado de Chwla, capituli Dominicus⁵ plebanus de [...] ⁶ / et concanonicus noster, statutio facta fuit feria secunda, tertia et quarta¹ / beate Lucie virginis⁷, nemine contra-dictore apparente.

Arhiva națională maghiară, Budapesta, Dl. 29.495.

Orig. rupt în partea superioară, cu urme de pecete de închi-dere prinsă pe verso. (Fig. 1).

¹ Rupt, completat după sens.

² Astfel în orig.

³ Urmează *contradictorum*, tăiat cu pana de aceeași mină.

⁴ Urmează probabil *Dyonisius*, tăiat cu pana.

⁵ Lectură nesigură.

⁶ Rupt.

⁷ 10, 11, 12 sau 17, 18, 19 decembrie 1453.

2.

1456 mai 12, Buda

Ladislaus al V-lea, regele Ungariei, poruncește conventului din Lelesz să intro-ducă pe frații Simion și Ioan de Cuhea în stăpînirea posesiunii Bocicoel din cămi-tatul Maramureș.

Ladislau, dei gratia, Hungarie, Bohemie, Dalmatie, Croatie etc. rex ac Austrie et Stirie dux necnon marchio Moravie etc., / fidelibus nostris, conventui ecclesie de Lelez, salutem et gratiam!

Cum nos pro fidelitatibus et fidelium serviciorum meritis / fidelium nostrorum Simonis et Johannis de Kohnya, per eos nobis exhibitis et impensis possessione

Kÿs Bachko, in comitatu / Maramorosiensi existentem et habitam, in cuius pacifico dominio idem Simon se et dictum Johannem, fratrem suum, a pluribus ian annis / perstitisse persistereque asserit etiam de presenti simulcum omni iure nostro regio si quod in dicte possessione Kÿs Bachko qualitercumque / haberemus et nostrum exquibuscumque causis, modis et rationibus concerneret maiestatem ac alis cunctis suis utilitatibus et / pertinentis quibuslibet premissis sic se habentibus et dummodo dicta possessio ad aliquod castrum nostrum regale vel aliquem / officiolatum partium illarum non pertineat sub illis modis, conditionis, servitutibus et consuetudinibus quibus per predecessores / nostros reges Hungarie in illis partibus possessiones et iure possessionaria donari consueverunt, memoratis Simoni et Johanni / ipsorumque heredibus et posteritatibus universis vigore aliarum literarum nostrarum donationalium exinde confectarum nove / nostre donationis titulo in perpetuum contulerimus velimusque eosdem in dominium eiusdem per nostrum et vestrum homines legitime facere / introduci. Super quo fidelitati vestre firmiter precipiendo mandamus quatenus vestrum mitatis hominem pro testimonio fidedignum / quo presente Gorzo seu Ivasko de Iad aut Rado de Dragamelfalwa vel Michael de Krÿchowa sin Petrus de / Weresmarthon sive Michal de Kalenfalwa alis absentibus, homo noster, ad facies dicte possessionis consequenterque / iuris nostri regi in eadem habiti, vicinis et commotaneis eiusdem universis inibi legitime convocatis et presentibus accedendo introducat / prefatos Simonem et Johannem in dominium eiusdem statuaturque eandem et idem eisdem cum cunctis suis utilitatibus et pertinentis / quibuslibet premisse nostre donationis titulo ipsis incumbenti perpetuo possidendas si non fuerit contradictum. Contradictores vero / si qui fuerint evocet ipsos contra annotatos Simonem et Johannem nostram in presentiam ad terminum competentem rationem / contradictionis eorum reddituros. Et posthec huiusmodi introductionis et statutionis seriem cum contradictorum et / evocatorum si qui fuerint vicinorumque et commotaneorum qui premisse statuti intererunt nominibus terminoque assignato / nobis fideliter rescribatis.

Datum Bude, feria quarta proxima ante festum Penthecostes, anno domini millesimo quadringentesimo quinquagesimo sexto, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. sextodecimo, Bohemie vero tertio.

Arhivele Statului Bratislava, arh. conventului din Iasov.
Orig. stare foarte bună, cu pecete fragmentară prinsă pe verso, lateral stînga.

Copie microfot Arhivele Statului Bucureşti, colecţia microfилme, rola 105/R. S. Cehoslovacă, cadrele 189—190.

Transumpt în actul conventului din Iasov din 10 iunie 1456, păstrat la sfîrşitul sec. al XIX-lea într-o arhivă particulară maramureşeană.

Ediţii: Mihaly, *op. cit.*, p. 387—388.

UN FORMULAIRE DE LA CHANCELLERIE ROYALE DE L'ÉPOQUE DE JEAN DE HUNEDOARA, À L'INTENTION DES NOBLES ROUMAINS DE TRANSYLVANIE

(Résumé)

Le 13 et 15 novembre 1453, on a émis à Prague, par la chancellerie du roi Ladislas le Ve, le Posthume, une série d'actes à l'intention de quelques Roumains de Sălaşu de Sus, Rîu Alb, Rîuşor, Vad, Sînpetru, Densuş et Ciula (Pays de Haţeg.

département de Hunedoara). Ils représentent des actes de confirmation de possessions antérieures à titre nobiliaire. Dans leur contenu on spécifie l'annulation de la valeur des actes dans le cas où les terres auraient appartenu à quelque château ou à l'office royal. La plus importante expression est celle laquelle reconnaît des conditions, des servitudes et des habitudes par lesquelles les rois prédécesseurs de l'Hongrie avaient l'usage de faire donations des possessions et des villages dans les districts des Roumains.

Toute la série a été rédigée selon un formulaire conçu le 13 novembre. Il y avait quatre notaires au moins qui les ont écrit. Ils étaient destinés exclusivement pour les Roumains. Les actes émis le 14 novembre, pour les nobles d'origine différente, utilisaient un formulaire tout à fait différent.

La paternité du formulaire est attribuée à deux personnalités de l'époque. L'auteur moral est Jean de Hunedoara, comte de Bistrița, ancien gouverneur de la Hongrie. Tous les dotés sont ses *familiars*, participants actifs à ses campagnes anti-ottomanes. Au moment de l'émission des actes il se trouvait à Prague et il référait auprès du roi de 13 ans, pour la promulgation de ces actes. La deuxième personnalité devait être provenue des milieux de la chancellerie royale pour connaître les préliminaires des expressions utilisées au temps de Vladislas I surtout, et devait avoir des rapports étroits avec Jean de Hunedoara. L'homme cherché a été l'évêque d'Oradea, Jean Vitéz de Zredna, le chancelier secrétaire de la chancellerie secrète.

Le formulaire a été ressaisi, avec des petites modifications, au printemps de l'année 1456, au compte des nobles roumains de Maramureș. Jean de Hunedoara a joué à cette occasion aussi, un rôle important.

Dès 1457 le formulaire a été abandonné. Jean de Hunedoara mourut et l'évêque d'Oradea a été disgracié. L'écho de ce formulaire se ressentissait encore dès 1458, au temps du roi Mathias Corvin, le fils de Jean de Hunedoara, mais surtout au compte des knèzes roumains.

L'importance du formulaire réside dans le fait qu'il reconnaît l'existence d'une noblesse roumaine avec tradition. Une partie de cette noblesse devait être catholique, sans perdre le caractère ethnique roumain. Puis se dévoile une sensibilité à part de Jean de Hunedoara à l'égard de la catégorie sociale désignée. Les motifs de cette attitude restent encore à étudier avec attention.

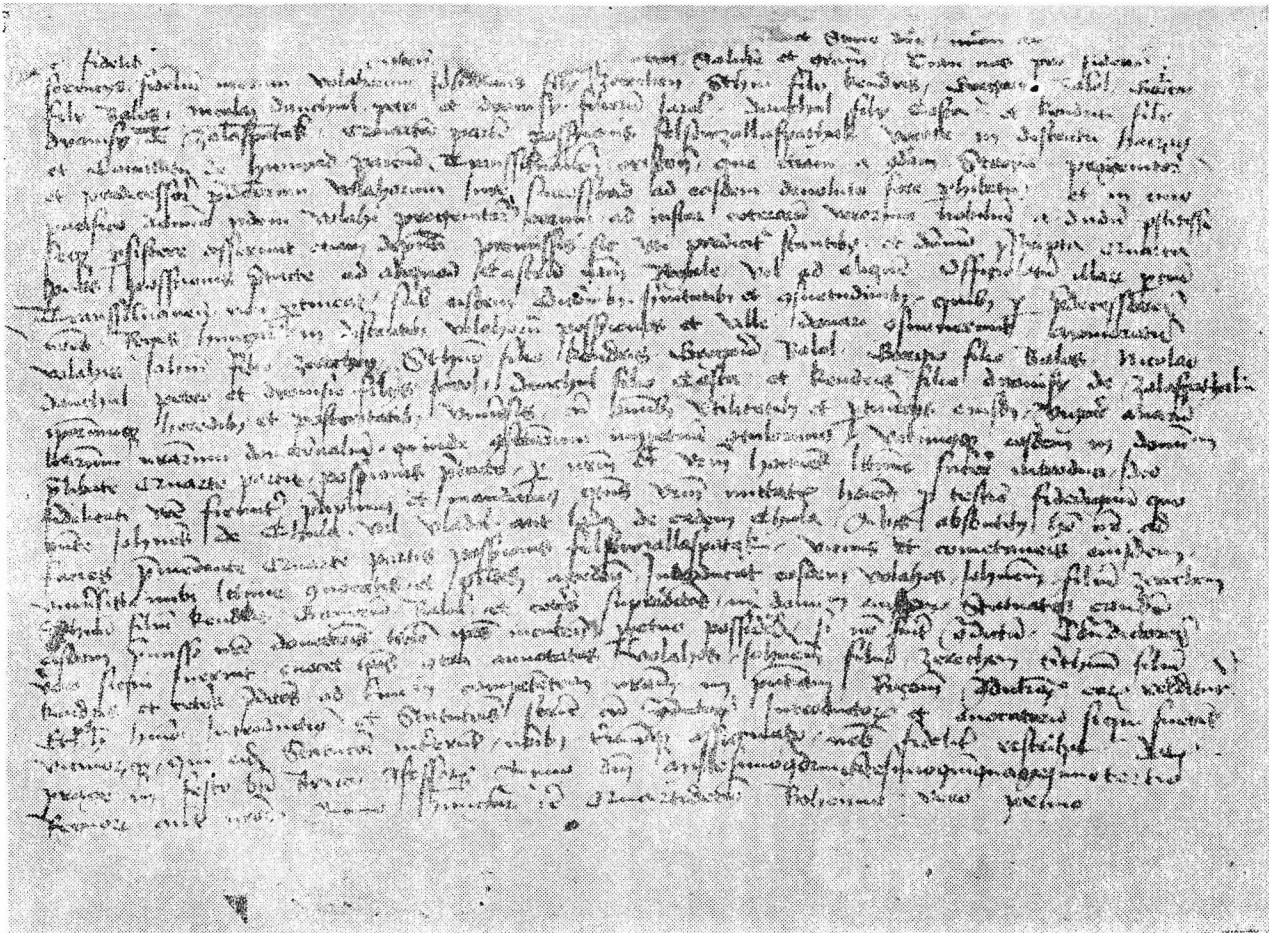

Fig. 1. — Mandatul regelui Ladislau al V-lea pentru introducerea în stăpînire a nobililor români din Sălașu de Sus (13 noiembrie 1453).